

КОРОТКИЙ НАРИС ІСТОРІЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В ПНПУ ІМЕНІ В.Г.КОРОЛЕНКА (1914 – 2014 РОКИ)

У 2014 році виповнюється 100 років з початку діяльності Полтавського учительського інституту (офіційно заснований у липні 1914 року, фактично навчання в ньому розпочалося 25 вересня того ж року). Під цією назвою заклад існував до січня 1920 року. З січня 1920 р. по квітень 1921 р. – Полтавський український педагогічний інститут. Після об'єднання з історико-філологічним факультетом, заснованим полтавським товариством «Просвіта», з квітня 1921 по серпень 1930 року навчальний заклад мав назву «Полтавський інститут народної освіти» (ПНО). ПНО був реформований у Полтавський інститут соціального виховання (серпень 1930 — серпень 1933 рр.), а після цього невдалого експерименту, з 1933 по 1999 рік — Полтавський державний педагогічний інститут (з грудня 1946 р. – імені В.Г. Короленка), в 1999 – 2010 роках – Полтавський державний педагогічний університет, з березня 2010 року – Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка.

Учительський інститут готував учителів широкого профілю для вищих початкових шкіл (неповної середньої освіти), без поділу на спеціальності. Тому географію викладали як загальноосвітню дисципліну (в комплексі з методикою її навчання та проходженням педагогічної практики). Географічна освіта в 1914-1917 рр. поєднувалася з історичною (викладачем цих дисциплін був В.Н.Тарасов), а в 1917-1919 рр. – з природничою (викладач О.Т.Булдовський).

Полтавський український педагогічний інститут (1920-1921 рр.) поділявся на три відділи. Географічні дисципліни викладали для студентів природничого відділу: О.Т.Булдовський (методика навчання географії); К.В.Дубняк (загальне землезнавство); М.М.Самбікін (метеорологія і кліматологія) та інші.

Педінститут у 1920-1921 роках, як і Учительський інститут у 1914-1919 роках, не мали статусу закладів вищої освіти в нинішньому розумінні. Відлік існування вищого навчального закладу слід вести з квітня 1921 року — часу створення Полтавського інституту народної освіти (ПНО). А вказані вище навчальні заклади були його гідними попередниками.

Впродовж 9 років функціонування ПНО неодноразово змінювалася його структура й місце географічних дисциплін у підготовці вчителів.

У 1921/1922 н.р. було два факультети, один із яких - *природничо-математичний* (з математичним і природничим відділами). Природничий відділ готував учителів природознавства та географії.

На початку 1922/1923 н.р. відбулася внутрішня реорганізація ПНО. На першому курсі тепер єдиного *факультету соціального виховання* студенти не розподілялися за напрямками підготовки і вивчали спільні дисципліни. А з другого курсу починалася фахова (спеціальна) підготовка за трьома секціями (циклами): математичною, природничою, гуманітарною. Організація викладання географічних дисциплін в ПНО була в компетенції природничо-математичної предметної комісії. Випускники природничої секції до 1925 р. отримували диплом з кваліфікацією: «викладавець природознавства та географії».

Серед лекторів на початку 1920-х років в інституті працювали професори К.В. Дубняк – відомий український географ, теоретик української економічної географії та географічного краєзнавства; Ф.Т. Матвієнко-Гарнага – один із лі-

дерів районної школи в українській економічній географії першої половини ХХ століття, основоположник краєзнавчого та районного напрямків у науці; М.М.Самбікін – фундатор української агрометеорологічної науки.

Професійних географів на той же час взагалі було ще мало. Тому окремі фізико-географічні дисципліни викладали й представники інших природничих наук: ботаніки В.Ф. Ніколаєв і М.Ф.Ніколаєв, зоологи О.Т.Булдовський і М.І.Гавриленко, яким належала провідна роль у розробці змісту й методики природничо-географічної освіти в Полтавському інституті народної освіти. Економічну географію також декілька років викладали вчені-історики, які, зокрема, займалися економічною історією (І.Ф. Рибаків, В.О. Пархоменко). ПНО займалось підготовкою вчителів досить широкого профілю, й географічні дисципліни входили до планів підготовки як природознавців, так і гуманітаріїв.

Починаючи з середини 1920-х рр. природничо-наукова підготовка студентів ПНО мала яскраво виражений краєзнавчий і сільськогосподарський зміст. У 1926/1927 і 1927/1928 н.р. діяв один *факультет соціального виховання* зі спеціалізацією на III-му курсі за трьома напрямками, у т.ч. агробіологічним (природознавство з елементами географії). Випускники отримували кваліфікацію: «вчитель природничих дисциплін», та мали право працювати учителями трудових шкіл старшого концентру (5-7 класи). Головування в природознавчій циклової комісії було доручено професорові О.Т.Булдовському (впродовж 1927/1928 і 1928/1929 навчальних років).

Серед викладачів природничо-географічних дисциплін продовжували працювати професори О.Т. Булдовський (методика природознавства), М.М.Самбікін (енциклопедія виробництва з краєзнавчим ухилом; метеорологія; геологія); з 1925 р. починають працювати М.Ф. Ніколаєв (ботаніка, фізична географія) і О.М.Колонтай, який до 1931р. викладав економічну географію; у 1928-1930 рр. геологію та методику неживої природи викладав І.С.Педан.

З 1928/1929 н.р. в ПНО відбулася чергова внутрішня реорганізація. Дисципліни географічного змісту викладалися для студентів двох відділів факультету *старшого концентру*: агробіологічного (голова циклової комісії проф. М.М.Самбікін, його заступник – І.С.Педан), і соціально-економічного (економічна географія). Проте перелік дисциплін змінився, в зв'язку із загальною орієнтацією навчального процесу на ознайомлення студентів з основами виробництва (при цьому зростала роль навчальних екскурсій на виробництво і практик). З 1929 р. географію викладали на робітфаці.

У зв'язку з першою хвилею репресій на рубежі 1920-1930-х років, залишили ПНО майже всі кваліфіковані природознавці, які викладали й дисципліни географічного змісту: М.І. Гавриленко (жовтень 1929 р.), улітку 1930 р. – М.Ф.Ніколаєв, О.Т.Булдовський, І.С.Педан.

У серпні 1930 р. ПНО було реорганізовано в Полтавський інститут соціального виховання (ПІСВ). Це був невдалий експеримент, за рахунок збільшення прийому на навчання – два рази на рік, прискорених темпів підготовки вчителів, зниження вимог до обсягу і якості теоретичної підготовки.

Природничо-географічна освіта в ПІСВ була зосереджена на кафедрі землезнавства і сільського господарства (пізніше називалася: агрономічних наук; реконструкції сільського господарства), якою керував професор Ф.Г.Білецький. Вона здійснювалася, в аспектах, що стосувалися аграрного сектора господарств-

ва. В ті роки перелік і обсяг навчальних дисциплін змінювалися щорічно. Курс геології викладав О.О.Іллічевський; ґрунтознавства з хліборобством Ф.Г.Білецький; фізичну географію з краєзнавством – проф. М.М. Самбікін.

До суспільно-географічної освіти, до певної міри, можна віднести курси основ виробництва (їх на кафедрі хімії викладав доц. О.М.Колонтай), і курс економічної географії (з 1931 р. – Л.П. Ткаченко, кафедра економіки).

У вересні 1933 року ПСВ з трирічним терміном навчання був реорганізований у педагогічний інститут з чотирирічним терміном навчання. Замість агробіологічного відділу створені три окремі природознавчі відділи підготовки учителів, у тому числі – географічний (у межах факультету біологічного, хімічного й географічного відділів, який працював під такою назвою й складом відділів тільки в 1933/1934 навчальному році). В інших педагогічних інститутах аналогічні факультети називались природничо-географічними. 1 вересня 1933 року на посаду керівника кафедри біології призначено агрометеоролога і географа професора М.М. Самбікіна. Повернувся на посаду доцента за сумісництвом М.І. Гавриленко; на посаду нештатного викладача геодезії та топографії призначено М.О. Соколова. Причини припинення підготовки вчителів географії в 1934 р. нам достеменно не відомі.

В 1934/1935 навчальному році на кафедру історії перейшов Л.П.Ткаченко, який викладав для студентів-істориків і економістів курси «Економічна географія» і «Історична географія». Але й історичний факультет був невдовзі закритий. Л.П.Ткаченко – єдиний на той час географ в ПДП, – перейшов на природничий факультет (який у 1934-1936 р. називали біохімічним). Він викладав геологію та фізичну географію в педагогічному й учительському інститутах, двічі призначався деканом природничого факультету (вдруге у 1939-1941 рр.). Час від часу для роботи за сумісництвом запрошувалися також викладачі метеорології. Таким чином, фізико-географічні дисципліни були складовою частиною підготовки вчителів природознавства.

Після війни, з 1943 року й донині, елементи географічної освіти певною мірою, формуються на природничому факультеті (геологія з основами палеонтології, зоогеографія, географія рослин, біогеографія). Ці дисципліни викладають біологи – працівники кафедр цього факультету.

Короткий період тривала діяльність природничо-географічного відділу полтавського учительського інституту (1946 – 1951 рр.), який підготував на стаціонарній й заочній формі біля півтори сотні учителів природничих дисциплін і географії для 5-7 класів середньої школи. Викладачами географічних дисциплін для студентів цього відділу працювали Л.І. Прохорова і Н.І. Нікітенко (в складі кафедри загальної історії та географії). Після закриття природничо-географічного факультету учительського інституту майже на 40 років припинилася підготовка вчителів географії у нашому виші.

У 1989/1990 навчальному році на історичному факультеті розпочалася підготовка вчителів за поєднанням спеціальностей «історія та географія» (стаціонарна форма навчання). У 1993 – 2014 роках здійснено 17 випусків спеціалістів із кваліфікацією «учитель історії та географії» (усього 613 осіб):

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2012	2013
67	27	54	61	59	58	58	48	52	20	29	11	21	21	9	9

У 1999 році ліцензована спеціальність «Географія», як перша. В 2004 – 2014 роках здійснено 9 випусків спеціалістів із кваліфікацією «Географ. Учитель географії, історії та основ економіки. Організатор краєзнавчо-туристичної роботи» та 2 випуски із кваліфікацією «Географ. Учитель географії та основ економіки. Організатор краєзнавчо-туристичної роботи». Всього було випущено 250 спеціалістів, що навчалися на стаціонарній формі навчання:

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
18	29	22	29	26	29	24	19	22	18	14

В ці ж роки і з абсолютно такою ж кваліфікацією випущений 251 спеціаліст – зі студентів, які навчалися на заочній формі:

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
26	23	19	18	20	20	25	33	25	20	22

У 2007 році була ліцензована, а в наступному – акредитована підготовка магістрів з напрямку 0101 «Педагогічна освіта», спеціальності 8.010103 “Педагогіка і методика середньої освіти. Географія” (з 2011 року - галузь знань: 0401 Природничі науки. Спеціальність: 8.040104 Географія). Підготовка магістрів тривала до 2013 року включно. За 6 років функціонування магістратури на кафедрі було підготовлено 55 магістрів (кваліфікація фахівця: Географ. Викладач географії), від 7 до 10 осіб щорічно.

Таким чином, за 25 років після відновлення спеціальності «Географія» в ПНПУ імені В.Г. Короленка підготовлено понад 1 170 учителів географії.

Підрозділи (факультети, кафедри), у складі яких працювали викладачі географічних дисциплін упродовж 1914 – 2014 років

Назва факультету, інституту (декан, завідувач відділу)	Назва кафедри (керівник, завідувач кафедри)	Викладачі (роки роботи в закладі)
Полтавський учительський інститут (09.1914 – 01.1920) Не мав поділу на факультети й кафедри		Тарасов В.Н. (історик, викладач історії й географії), 09.1914 – 09.1917
		Булдовський О.Т. викладав біологію і географію, 10.1917 – 07.1919
Полтавський український педагогічний інституту (01.1920 – 04.1921)		
Природничий відділ (<i>В.Ф. Ніколаєв</i>)	—	Булдовський О.Т. (методика природознавства, методика навчання географії); Дубняк К.В. (загальне землезнавство); Самбікін М.М. (метеорологія і кліматологія)
Полтавський інститут народної освіти (04.1921 – 08.1930)		
Природничо-математичний д-т 04.1921 – 09.1922 (<i>В.Ф. Ніколаєв</i>)	Секція природничо-географічна (<i>В.Ф. Ніколаєв</i>)	Булдовський О.Т. (1917 – 1930), Ніколаєв В.Ф. (1920 – 1923), Гавриленко М.І. (1920 – 1960), Самбікін М.М. (1920 – 1934), Дубняк К.В. (1921 – 1922), Лук’янович Б.Б. (1921 – 1924), Матвієнко-Гарнага Ф.Т. (1921 – 1923), Рібаков І.Ф. (1920 – 1924), Пархоменко В.О. (1924 – 1925), Ніколаєв М.Ф. (1924 – 1930), Колонтай О.М. (1925 – 1933), Педан І. С. (1928 – 1930).
Факультет соціального виховання 09.1922 – 09.1928 (<i>О.Т.Бузинний, 1923-1929</i>)	Природничо-математична предметна комісія (голова - <i>В.С. Воропай</i>) З 1926 р. агробіологічний відділ (проф. Булдовський О.Т.)	
Факультет старшого концентру 09.1928 – 09.1930 (<i>П.Х.Митрофанов</i>)	Агробіологічний відділ (проф. Самбікін М.М.). Соціо-економічний відділ	
Інститут соціального виховання - заклад давав неповну вищу освіту (08.1930 - 08.1933)		
Шкільний факультет, (<i>І.М. Ромер, 1930-32;</i> <i>Ю.Ю.Циганенко, 1932</i>)	Агробіологічний відділ (керівники: <i>Ф.Г. Білецький, 1930-1932,</i> <i>І.І.Мазепа, 1932</i>)	Кафедра землезнавства і сільського господарства (1930/1931), агрономічних наук (1931/1932), реконструкції сільського господарства (1932/1933). Незмінний за-

Агро-математичний ф-т 1932-1933 (Ю.Ф. Костенецький)	Агробіологічний відділ (І.І.Мазепа, 1932-1933)	відувач - Ф.Г.Білецький. Викладачі географічних дисциплін: Самбікін М.М., Іллічевський О.О. На кафедрі економіки – Колонтай О.М. (1930/31), Ткаченко Л.П. викладали економічну географію.
Полтавський державний педагогічний інститут (з 1946 р. – імені В.Г. Короленка), ПДПУ, ПНПУ		
Біологічний, хімічний та географічний відділи (декан <i>І.І. Мазепа</i>).	Географічний відділ (1933/1934 н.р.)	Кафедра біології (завідувач – проф. Самбікін М.М.), Викладачі: Гавриленко М.І., Соколов М.О. Кафедра економіки (завідувач М.С.Дашченко): Ткаченко Л.П. – викладач економічної географії
Історичний факультет. (<i>М.А.Курилко</i>)	Кафедра історії (1934/1935 н.р.)	Ткаченко Л.П. – викладач економічної та історичної географії
Біохімічний ф-т (1934 - 1936) Природничий ф-т (1936 - 1941)	Кафедра біології (1935 –1937) Кафедра зоології (1937 – 1941)	Ткаченко Л.П. – викладач геології та фізичної географії в педагогічному й учительському інститутах
<i>Декани: в 1934/35 н.р. – зоолог І.І.Мазепа, в 1935/36 – хімік М.М.Дашевський, 1936-1937 географ Л.П.Ткаченко; з 25.10.1937 по 28.02.1938 в.о. декана А.П.Каришин; з 1.03.1938 по 18.4.1939 – знову І.І.Мазепа; 19.4.–1.09.1939 хімік К.Я.Скарченко; з 1.09.1939 по 17.09.1941 р. – географ Л.П.Ткаченко.</i>		
Німецька окупація Полтави (09.1941 – 09.1943). Заняття в інституті не проводилися.		
Учительський інститут (помічник директора <i>Гур'єв М.Ф.</i>)	Кафедра загальної історії та географії (1946-1951). В.о. завідувача С.О.Данішев	Підготовка вчителів природознавства і географії 5-7 класів. Викладачі географічних дисциплін: Прохорова Л.І., Нікітенко Н.І.
Природничий факультет: Геологія з основами палеонтології, зоогеографія, географія рослин (1943 – 2014 рр.)		
Історичний факультет (<i>П.А.Кравченко, Б.В.Год</i>)	Спеціальних історичних дисциплін та географії (Єрмак О.П.), 1990 – 2000 рр.:	Гоженко Л.І., Кушнір Л.М., Кушнір Л.Л., Злобіна С.О., Булава Л.М, Машенко О.М., Бульба С.С., Вільховий Ю.В., Єрмаков В.В.
	Географії та краєзнавства (Л.М.Булава), з 2000 р.	Булава Л.М., Кушнір Л.М., Машенко О.М., Іщенко І.І., Іващенко Н.С., Вішнікіна Л.П., Шуканова А.А., Федій О.А., Кубарева Л.Д., Швець О.С., Шевчук С.М., Єрмаков В.В.

Викладачі географічних дисциплін, які працювали в ПНПУ імені В.Г. Короленка і його попередниках упродовж 1914 – 2014 років

<i>Прізвище, ім'я, по батькові</i>	<i>Посади на час роботи</i>	<i>Роки роботи</i>
Тарасов Василь Никифорович	Викладач історії та географії	1914 – 1917
Булдовський Олександр Теофілович	Голова науково-учебної ради педінституту, професор ПІНО	1917 – 1930
Ніколаєв Валентин Федорович	Голова науково-учебної ради педінституту, декан, професор ПІНО	1920–1923
Гавриленко Микола Іванович	Старший викладач учительського, педагогічного інститутів, ІНО	1920 – 1960 (з перервами)
Самбікін Михайло Митрофанович	Професор педінституту і ПІНО	1920 – 1934
Дубняк Кость Володимирович	Професор педінституту і ПІНО	1920 – 1922
Лук'янович Борис Борисович	Викладач ПІНО	1921 – 1924
Матвієнко-Гарнага Федір Трохимович	Професор ПІНО	1921 – 1923
Рибаков Іван Федотович	Ректор ПІНО, професор (історик) викладач економічної географії	1919 – 1924
Пархоменко Володимир Олександрович	Професор історії; викладач економічної географії ПІНО	1924 – 1925

Ніколаєв Микола Федорович	Професор ПНО	1924 – 1930
Колонтай Олекса Маркіянович	Професор ПНО, доцент ІСВ	1925 – 1933
Педан Ілько Сергійович	Викладач ПНО	1928 – 1930
Іллічевський Олімпій Олександрович	Позаштатний доцент ІСВ	1930 – 1933
Соколов Михайло Олександрович	Позаштатний викладач ПДП	1933 – 1935
Ткаченко Леонід Пилипович	Доцент, ст. викладач географії й геології Ректор Полтавського педінституту	1929 – 1941 1941 – 1942
Прохорова Лідія Іванівна	викладач учительського інституту	1946 – 1951
Нікітенко Наталія Іванівна	викладач учительського інституту	1947 – 1958
Гоженко Людмила Іванівна	Доцент ПДП	1990 – 1997
Злобіна Світлана Олександрівна	Старший викладач ПДП	1991 – 1997
Кушнір Людмила Миколаївна	Доцент ПДП, ПНПУ	1991 - по цей час
Кушнір Леонід Леонідович	Старший викладач ПДП	1991 – 2002
Бульба Степан Степанович	Старший викладач ПДП	1991 – 2001
Булава Леонід Миколайович	Завідувач кафедри, професор ПНПУ	1992 - по цей час
Мащенко Ольга Миколаївна	Доцент ПДП, ПНПУ	1992 - по цей час
Єрмаков В'ячеслав Володимирович	Доцент ПНПУ	1995- 1996, 2011- цей час
Вільховий Юрій Віталійович	Старший викладач	1996 – 2002
Іщенко Ігор Іванович	Ст. викладач, доцент ПДПУ	1999 – 2003
Іващенко Надія Семенівна	Викладач, географ, учитель	2000 – 2002
Вішнікіна Любов Петрівна	Доцент ПНПУ	2000 - по цей час
Шуканова Анжела Анатоліївна	Доцент ПНПУ	2003 – по цей час
Федій Олександр Анатолійович	Доцент ПНПУ	2003 – по цей час
Кубарєва Любов Дмитрівна	Старший викладач ПНПУ	2003 - по цей час
Швець Ольга Сергіївна	Асистент ПДПУ	2004 – 2007
Шевчук Сергій Миколайович	Доцент ПНПУ	2007 – по цей час
<i>Викладачі, які з 1990 року викладали географічні дисципліни за сумісництвом</i>		
Закалюжний Віктор Маркович	Доцент ПНПУ	1990 – 1997
Шуканов Павло Васильович	Доцент	1990 –2000-ті
Смоляр Наталія Олексіївна	Доцент ПНПУ	2001 - по цей час
Логвин Михайло Михайлович	Доцент	В 2000-х рр.
Липницький Анатолій Володимирович	Викладач туризму й спортивного орієнтування	2003-2007
Лаврут Тетяна Валеріївна	Доцент	2004 – 2005
Лихман Максим Сергійович	Викладач географії	2006 – 2008
Япринець Тетяна Сергіївна	Викладач географії	2007 – по цей час
Смирнова Віра Геннадіївна	Доцент	2010– по цей час
Кушнір Галина Леонідівна	Асистент	2012
<i>Декани, завідувачі кафедр (не географи), які мали відношення до організації географічної освіти</i>		
Білецький Федір Григорович	Завідувач відділення і кафедр	1930 – 1933
Мазепа Іван Ількович	Декан, завідувач відділу, кафедри	1932 – 1941
Єрмак Олександр Петрович	Завідувач кафедри	1990 – 2000
Кравченко Петро Анатолійович	Декан історичного факультету	1989-1997, 2002 -
Год Борис Васильович	Декан історичного факультету	1997 – 2002

Професійні портрети викладачів з короткими біографічними нарисами подаються в хронологічній послідовності (по мірі їхнього зарахування на роботу).